

'... וכתוב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים (כמו שאמרו באסתר רבה א). וזה נקרא 'סוד' וכמו שאמרו בגמרא (כתובות קיב.) בסוד עמי לא יהיו – זה סוד עיבור, וכמו שאמרו (שם קיא.) שלא יגלו הסוד לאומות העולם, ופרש"י אמרי לה סוד העיבור ואמרי לה סוד טעמי התורה. ובתוס' פירשו בפשוטו שלא יגלו סוד העיבור, על פי מה שנאמר כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים זהו סוד העיבור.

וכמו שאמר רבינו הק' זצוק"ל שכתוב בינה לעתים – שהבינה באה קודם לעתים, דהאדם היודע שהוא שבת וכדומה על ידי זה מעלה על לבו קדושת השבת, אבל אם היה מהלך במדבר ואינו יודע מתי שבת לא הרגיש כלל, והמה השכילו מקודם הבינה בלב שהעת והזמן ראוי לקדושה זו ולקדש בו החודש, ועל ידי זה לפעמים היו מאיימין על העדים שנראה בזמנו לעברו, והוא על ידי שהרגישו שהקדושה צריך לקבוע ביום זה, והיה בו קדושה כמו שאמרו (להלן כה) אתם אפילו מזידין. וזהו סוד העיבור... (מתוך פרי צדיק ר"ח אייר ב).

ע"ע אוהב ישראל פרשת בא ד"ה עוד בפסוק הנ"ל (וב"לקוט אוהב ישראל' בהליכות ומנהגים בסוף הספר הערה לד).

דף כא

'לוי אקלע לבבל בחדסר בתשרי, אמר: בסיים תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא. אמרי ליה: אסהיד. אמר להו: לא שמעתי מפי בית דין מקודש'. התוס' מפרשים (וכן מבואר מדברי רש"י) שבא לשם ביום י"א לפי חשבון בני בבל ובאמת היה זה יום הכפורים, וממקום קרוב שבתוך התחום הגיע. ואף על פי שהוא יום צום, נמנע מלהעיד הואיל ולא שמע מפי בית דין. ותמהו התוס' בטעם הדבר, ונדחקו לפרש משום 'אתם' – אפילו שוגגים או מוטעים או מזידיים לפיכך אין כאן חילול יום הכפורים. [ואין הכוונה שתלוי הדבר בהנהגתם, וכיון שנהגו יום הכפורים באותו יום כך הוא האמת – שהרי אין הדבר תלוי אלא בבית דין המקדשים את החודש (וכן תמה הטורי-אבן כדבריהם), אך הכוונה שחכמים שתקנו שיהיו השלוחים יוצאים, הם תקנו שבאותם מקומות שלא יגיעו השלוחים, יעשו יום טוב על סמך הרוב שהוא חסר, ויתקדש להם החודש באמת כך. והם רשאים לתקן כן]. וקשה מדוע בתחילה אמר להם שהם אוכלים ביום הכפורים, והיינו כדי שלא יאכלו, ושוב חזר בו ולא רצה להעיד.

ולולא דבריהם היה נראה שהגיע לשם [מחוץ לתחום, כפשוטו] בי"א בתשרי האמיתי שהוא לבני בבל י"ב, ואמר להם: בשעה שאתמול צמו בארץ ישראל אתם אכלתם מעדנים. ואמרו לו: העד על כך כדי שנחוג יום טוב של סוכות יום אחד. ולא רצה להעיד לקולא הואיל ולא שמע מפי בית דין, כיון שיכולים להחמיר לעשות יום-טוב שני ימים (שפת אמת).

מה שכתב לפרש בכונת התוס', הנה בחזון איש (או"ח קל) כתב שיש רשות לבני חוצה לארץ במקומות שהשלוחים אינם מגיעים אליהם, לקבוע ראשי חדשים ומועדות לארצותם לפי חשבון המולדות, שכן נמסר בהלכה למשה מסיני. ודברי התוס' כפשוטם לפי"ז ש'אפילו מוטעים' מתייחס כלפי בית דין שבאותו מקום. [שו"ר כן במפורש בשו"ת הרשב"א ח"ד רנד, וכן בחזו"א (קל, ג קמא, ח), אלא שלא פירש כן בכונת התוס']. וכן פירש בספר חדושים ובאורים דברי התוס'. וכבר הערנו (בביצה ד) שבתורי"ד (שם) נראה מבואר שלא כדברי החזו"א. אך יתכן שבתוס' כאן נמצא מקור לחידושו.

עוד בבאר דברי התוס', ע' בערוך לנר, פתח עינים, חדושי הנצי"ב, תרועת מלך (לט); שעורים לזכר א"מ ח"א עמ' קלט; אגרות הראיה ח"ד עמ' עז.

ובעל המאור מפרש כהתוס' אלא שכתב שלוי עזב את ארץ ישראל לפני שבית דין עיברו את החדש, ולכן לא רצה להעיד כי אפשר שלבסוף נמלכו בהם מלעבר, אבל אילו היה עומד שם כל אלול וראה שלא קדשו החדש בזמנו, הרי בידוע שהוא מעובר ולא היה מגמגם בעדותו.

ר'בא הוה רגיל דהוה יתיב בתעניתא תרי יומי, זימנא חדא אשתכח כוותיה. רב נחמן יתיב בתעניתא... אמר ליה דם תהא אחריתו'. יש המחמירים גם בזמן הזה כרבא, לעשות שני ימים יום כפורים, ואולם אין הלכה כן, וכמו שרב נחמן לא החמיר בדבר כי חשב לבוא לידי סכנה. וכן מובא בירושלמי. וגם מעצם הדין אין להחמיר בזמן הזה כי עתה שבקיאים בקביעות החדש, מה שאנו עושים שני ימים אינו אלא משום מנהג אבותינו בידינו (ביצה ד:), והלא ביוהכ"פ לא היה מנהג אבותינו מעולם לצום יומים (עפ"י בהגר"א ועוד, או"ח תרכ"ה).

וסיבת התרעמותו של רב נחמן – פירש הנצי"ב – על כך שבא להעיד לעת ערב, כשלא היה יכול לאכול עוד. ואילו היה בא בשעה מוקדמת יותר, היה רב נחמן אוכל ומאמינו כדין תורה.

כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה לההיא שתא ולא תחוש לה דכתיב שמור את חדש האביב – שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן. הרמ"ה (בסנהדרין ג) פרש הדרשה (באופן שונה במקצת מפירוש רש"י): בתחילה תתחיל את חדש האביב כלומר חדש ניסן של חמה, [אביב הוא 'ניסן' של חמה], ורק אחר כך ועשית פסח.

לפירוש זה לא קשה קושית התוס' על פרש"י, והלא חידושה של לבנה ממשיך עד ט"ו – כי 'עשית פסח' מתפרש על יום עשית הפסח, י"ד, והוא צריך להיות באביב'.

(ע"ב) 'על שני חדשים מחללין את השבת על ניסן ועל תשרי, שבהן שלוחין יוצאין לסוריא... אמר אביי הכי קאמר...' רש"י מפרש שהתנא נותן טעם לשבת, ליישב הדבר ולייפותו, שלכך מחללים על חדשים אלו את השבת, כי בהם השלוחים יוצאים רק לאחר ששמעו מפי בית דין מקודש, הלכך אם נעכב את העדים מלהעיד בשל השבת עלולים השלוחים להתעכב יותר מאשר אילו היו באים בשבת להעיד. ואולם עיקר הטעם שמחללים הוא כדי לקדש את החדש בזמנו [אלא שבשאר חדשים שאין המועדות תלויים בהם, אסרו חכמים, ובתשרי וניסן העמידו הדבר על דין תורה].

ובעל המאור מפרש שאין כאן נתינת טעם כלל אלא התנא מונה והולך את המעלות שבניסן ותשרי על שאר חדשים, וכאילו אומר הם הם החדשים שבהם שלוחים יוצאים לאחר שישמעו מפני בית דין מקודש, והם הם שיש בהם תקנת המועדות – כל אלו המעלות קיימות בהם.

יש לפרש על פי המשמעות המצויה בכמה מקומות ל'ש' השימוש, שאינה באה כנתינת טעם אלא כמו 'ו' – ע' ביצה ה; הוריות ב,ב; פרה ה,ה (וע"ש בתוי"ט ועוד); אהלות ה,ו; רא"ש עירובין ספ"ז; יומא לב. בברייתא: 'שכל הפרשה כולה...'. וע"ע במובא בזבחים מז.

בדרך נוספת אפשר לפרש, על שני חדשים מחללים את השבת, שהם חמורים משאר החדשים שאין השלוחים יוצאים בהם אלא לאחר ששמעו מפי ב"ד מקודש, שלא כשאר החדשים, ובהם מתקנים את המועדות. כן פרש ב'חדושים ובאורים'.

'על ניסן ועל תשרי – עד שישמעו מפי בית דין מקודש.' לפרש"י ותוס', אפילו בחדש מעובר שבית דין לא קדשו את החדש ביום שלשים וודאי יתקדש למחרת, לא יצאו השלוחים עד שישמעו מפי בית דין. וכתבו התוס' שגזרה היא, אטו פעם אחרת שלא יצאו מבערב.

ובעל המאור כתב שבאופן זה יוצאים השלוחים מבערב. לא אמרו אלא כשנראה הירח בליל שלשים או קודם לכן, ויודעים הכל שבית דין יקדשוהו למחרת, אעפ"כ לא יצאו שמא יימלכו בית דין ויעברוהו משום סיבות אחרות.

לפי שיטתו זו כתב שיציאת השלוחים אינה מהוה שום טעם וסעד לחילול השבת לעדי החודש (כנ"ל) שהרי גם אם יתעכבו העדים בשל השבת ויעברו את החודש, הלא יוכלו השלוחים לצאת מיד במוצאי שבת ואין שום איחור לשלוחים.

'בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת. רבי יוסי אומר: אם נראה בעליל אין מחללין עליו את השבת.' מדין תורה מחללים גם בשנראה בעליל, אלא שלדעת ר' יוסי אסור הדבר מדרבנן ולדעת חכמים לא אסור – משום סברת 'נמצאת מכשילן לעתיד לבוא' (עפ"י ריטב"א).

וכן כתב מדעתו בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב עט, ג), שלא מצינו שבשביל חשש שלעתיד יתירו חכמים איסור דאורייתא, אלא מן התורה כל עוד לא קדשו בית דין את החודש, יש לילך להעיד בשבת, כי אפשר, ולו במקרה רחוק מאד, שיהא צורך בעדותם. אלא שצידד שם שמא לר' יוסי אסור הדבר מדאורייתא.

עוד בענין התר חילול שבת לצורך קידוש החדש – ע' באגרות משה או"ח ח"ב יא; מנחת שלמה ח"א ז, ב. ועל סברת 'נמצאת מכשילן לעתיד לבוא': שו"ת חתם סופר רג; אגרות משה או"ח ח"ד פ; מנחת שלמה ח"א ה; שבט הלוי ח"ו כו וח"ח פו.

'חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד.' השער החמשים הוא ה'לשמה' הגמור ['בינה' היינו לשמה – עולם הבא], מדרגה שאין באפשרות האדם להגיע אליה, ואפילו משה רבינו העניו מכל אדם, יש לו עדיין בחינת מה של הרגשת עצמו. גם בונחנו מה יש עדיין השגת 'נחנו' שהוא 'מה' (עפ"י מכתב מאליהו ח"ד עמ' 53).

– ע' תולדות יעקב יוסף (בהר, דף ככג ע"ד); אוהב ישראל (תולדות, עה"פ מאה שערים); רסיסי לילה (סוף אות טז).

'בנביאים לא קם במלכים קם' – ע' בספר תקנת השבין עמ' 161, 8; מחשבות חרוץ עמ' 23; רסיסי לילה עמ' 129.

דף כב

'מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו וכשבאו לפני בית דין קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו.' יש לשאול הלא עדים שנמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותם בטלה. ואמנם אם האיש הפסול לא נתכוין להעיד אינו פוסל את הכשרים, אך הלא דעת הש"ך (ח"מ לו) שזה רק כאשר הכשרים נתכוונו להעיד, והלא כשהכהנים קבלו אותו ואת בנו ופסלו את העבד, על כרחך לומר [לפי הש"ך] שנתכוונו האב והבן להעיד שאם לא כן הלא ייפסלו בגלל העבד, ושוב כשבאו לבית דין ופסלו את הבן, מדוע לא ייפסלו כולם משום שנמצא אחד מהם קרוב ונתכוון הקרוב להעיד.

– יש אומרים שאין העד הפסול פוסל את הכשרים בראיה לבד אעפ"י שנתכוין להעיד אלא אם לבסוף העידו ביחד (עפ"י תוס' הרי"ד ב"ב ק"ג: ספר המכריע כה). ויש אומרים שמתחילה לא נתכוונו אלא שיעידו הכשרים שבהם בלבד, הלכך אין כאן צירוף ביניהם ולא נפסלו כולם (עפ"י שו"ת בית זבול ח"א כו, ח).

וע' מנחת חינוך ד, ג ובספרים המצוינים במאור ישראל.